

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

21(30)
2021

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**AKTUALIOJI ANTROPOLOGIJA: PASAULIO LIETUVIŲ
TYRIMAI IR IŽVALGOS**

Sudarytojai ASTA VONDERAU ir VYTIS ČIUBRINSKAS

**CURRENT ANTHROPOLOGY: WORLD LITHUANIAN
ANTHROPOLOGISTS' RESEARCH AND INSIGHTS**

Edited by ASTA VONDERAU and VYTIS ČIUBRINSKAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2021

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Haale / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	6
Editorial (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	9

Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos / Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists' Research and Insights

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija (<i>parengė ir diskusijai vadovavo Kristina Jonutytė</i>)	11
What can Anthropology Tell us about the Contemporary World? A Roundtable Discussion (<i>discussion chair Kristina Jonutytė</i>)	

Straipsniai / Articles

Asta Vonderau

Debesijos plėtra Švedijoje: kritinis žvilgsnis į skaitmeninės ateities megaprojektus	33
Growing the Cloud: Investigating Mega Projects of the Digital Future in Sweden. Summary	49

Kristina Jonutytė

Tarp paklusnumo ir subversijos: buriatų budizmas ir valstybė	53
Between Submission and Subversion: Buryat Buddhism and the State. Summary	73

Eugenijus Liutkevičius

Ukrainos baptistų judėjimo transformacijos visuomenės pokyčių ir lūžių akivaizdoje	75
Transformations of the Ukrainian Baptist Movement in the Face of Societal Changes and Upheavals. Summary	96

Gediminas Lankauskas

Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje	99
On the 'Statising' of Marriage Rites in Soviet Lithuania. Summary	123

Dovilė Budrytė

Lytis, karas ir atmintis: „atminties taškai“ Lietuvos partizaniniame kare (1944–1953) dalyvavusių moterų pasakojimuose	127
Gender, War and Remembrance: 'Points of Memory' in the Narratives of Women Participants in the Partisan War (1944–1953) in Lithuania. Summary	146

Kiti straipsniai / Other Articles

Ilona Kazlauskaitė

- Migracija į Lietuvą studijų tikslais ir tarptautinių studentų identiteto
raiška integracijos ir atskirties perspektyvoje 149
Migration to Lithuania for Studies, and the Expression of the Identity
of International Student from the Perspective of Integration and
Exclusion. Summary 170

Vaida Rakaitytė

- Lauminėjimas* muziejuje: lietuvių liaudies žaidimo užrištomis akimis
gyvoji rekonstrukcija 173
Blind Man's Buff at the Museum: A Live Reconstruction of
the Traditional Lithuanian Folk Game *Lauminėjimas*. Summary 197

Konferencijos pranešimas / Conference Paper

Agnieška Avin

- Angažuotoji antropologija: kaip rašymas tampa politiniu 199
Engaged Anthropology: How Writing Becomes Political. Summary 204

Recenziniai straipsniai / Review Articles

Auksuolė Čepaitienė

- Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje 207
The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research
in Lithuania. Summary 215

Vytautas Tumėnas

- Kompleksinis žvilgsnis į lietuvių ir kitų baltų svaigiuosius gėrimus ir jų
apeigas 219
A Complex Look at Lithuanian and other Baltic Intoxicating Drinks
and their Rituals. Summary 234

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Donatas Brandišauskas. Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits
and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders
and Hunters (*Ieva Paberžytė*) 239
Felix Ringel. Back to the Postindustrial Future: An Ethnography
of Germany's Fastest-Shrinking City (*Aušra Teleišė*) 243

Gaila Kirdienė. Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 1: Brolystė ir vienybė; Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 2: Vorkutos dainos. G. Kirdienė (sud.), D. Vyčinienė (pareng.) (<i>Rūta Žarskienė</i>)	246
Lina Leparskienė. Papasakoti Trakai (<i>Karina Firkavičiūtė</i>)	252
Klaudijus Driskius. Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	257

Konferencijos / Conferences

SIEF 15-asis kongresas Helsinkyje (<i>Ilona Kazlauskaitė, Anna Pilarczyk-Palaitis, Vidmantas Vyšniauskas</i>)	261
---	-----

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija

*Parengė ir diskusijai vadovavo
Kristina Jonutytė*

Šis tekstas parengtas remiantis apskritoj stalo diskusija, kuri buvo organizuota *Lietuvos etnologijos* žurnalo specialiojo numerio „Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos“ proga. Diskusijoje siekta aptarti socialinės ir kultūrinės antropologijos aktualijas pasaulyje ir Lietuvoje, ypač žvelgiant į dabartinių pandemijos kontekstą bei jo metamus iššūkius visuomenėms bei antropologijai kaip disciplinai. Diskusijos dalyvės: dr. Ieva Jusionytė, dr. Neringa Klumbytė, dr. Rima Praspaliauskienė, dr. Asta Vonderau. Diskusijos moderatorė – dr. Kristina Jonutytė.

This text is based on a roundtable discussion that was organised especially for the special issue ‘Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists’ Research and Insights’ of the journal *Lithuanian Ethnology*. The aim of the discussion was to discuss contemporary issues in social and cultural anthropology in Lithuania and worldwide, paying particular attention to the current pandemic context and its challenges to society, as well as to the discipline of anthropology. The participants in the discussion were Dr Ieva Jusionytė, Dr Neringa Klumbytė, Dr Rima Praspaliauskienė and Dr Asta Vonderau. The discussion chair was Dr Kristina Jonutytė.

Šis tekstas parengtas remiantis apskritoj stalo diskusija, kuri buvo organizuota *Lietuvos etnologijos* žurnalo specialiojo numerio „Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos“ proga. Diskusijoje siekta aptarti socialinės ir kultūrinės antropologijos aktualijas pasaulyje ir Lietuvoje, ypač žvelgiant į dabartinių pandemijos kontekstą bei jo metamus iššūkius visuomenėms bei antropologijai kaip disciplinai. Diskusija vyko nuotoliniu būdu 2021 m. gegužės 25 d. Ją organizavo Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės antropologijos centras.

Diskusijos dalyvės:

dr. Ieva Jusionytė – Brauno universiteto (JAV) docentė, Harvardo universiteto (JAV) asocijuota tyrėja

dr. Neringa Klumbytė – Majamio universiteto (JAV) docentė, Majamio universiteto Havighursto centro Lietuvos programos direktorė

dr. Rima Praspaliauskienė – Kalifornijos universiteto Berklyje (JAV) vizituojanti tyrėja

dr. Asta Vonderau – Martyno Liuterio universiteto Halėje ir Vitenberge (Vokietija) profesorė

Diskusijos moderatorė dr. Kristina Jonutytė – Vytauto Didžiojo universiteto lektorė, Vilniaus universiteto podoktorantūros stažuotoja

Kristina Jonutytė: Sveiki, mielos diskusijos dalyvės ir mieli klausytojai. Iš pradžių norėčiau paprašyti diskusijos dalyves trumpai papasakoti apie savo tyrimus.

Ieva Jusionytė: Mano tyrimai priskiriami politinei-teisinei antropologijai, į kurią atėjau iš politikos mokslų studijų. Pagrindinis mane motyvuojantis klausimas jau daug metų buvo valstybės ir smurto, valstybės ir prievartos santykis. Disertacijos tyrimą atlikau ir pirmą knygą parašiau nagrinėdama žiniasklaidos vaidmenį tiek šių santykių įtvirtinant, tiek ir jų destabilizuojant. Doktorantūros studijas pradėjau vos keletą mėnesių po to, kai, būdama žurnaliste Vilniuje, vykau į Minską ir rašiau „Minsko dienoraščius“, reportažus apie protestus, vykusių po Lukašenkos rinkimų 2006 m. Taigi mano susidomėjimas žiniasklaidos vaidmeniu valstybės ir prievartos santykyje buvo šiek tiek motyvuotas tokia asmenine patirtimi. Bet savo tyrimą aš atlikau Lotynų Amerikoje, Argentinos, Brazilijos ir Paragvajaus pasienyje, kuris į antraštes labai dažnai patenka kaip nusikalstamumo rojus. Man buvo įdomu žiūrėti, kokį vaidmenį ten vaidina vietos žurnalistai ir kokią daug sudėtingesnę užduotį jie turi, kai reikia formuluoti naujienas, bet kartu ir formuoti tų bendruomenių saugumą. Antras lauko tyrimas, atliktas JAV-Meksikos pasienyje, tapo mano knygos *Slenkstis: gelbėtojai JAV-Meksikos pasienyje* (angl. *Threshold: Emergency Responders on the U.S.-Mexico Border*) pagrindu (Jusionyte 2018). Šį kartą žiūrėjau ne tiek į valstybės ir prievartos santykio diskursą, kiek į materialinę aplinką arba infrastruktūrą, tokią kaip Donaldso Trumpo dažnai minima siena. Aš dirbau ir savanoriauau su paramedikais ir ugniagesiais gelbėtojais, kurie būna pirmieji nelaimių vietose, ar tai būtų migrantai, sužeisti kertant sieną, ar tai būtų gaisrai, ar oro tarša, ar potvyniai, kurie nepaiso jurisdikcijos suvaržymų. O šiuo metu atlieku JAV ginklų vaidmens Meksikoje tyrimą, kur ginklų įstatymai yra labai netolygūs, būdinga didelė teisinė asimetrija tarp šitų dviejų valstybių. Taigi vėl domiuosi valstybės ir smurto santykiu, bet šiek tiek mažiau diskursyviu lygmeniu, o daugiau materialiniu, per ginklus.

Neringa Klumbytė: Mano tyrimai, panašiai kaip Ievos, yra politinė ir teisinė antropologija. Pristatydama mane, Kristina paminėjo mano straipsnį apie „Samsono“ „Tarybinės dešrelės“ – „Tarybinių dešrelių renesansas“ (angl. *The Soviet Sausage Renaissance*) (Klumbytė 2010) (nuo 2014 m. dešrelės šiuo pavadinimu jau neparduodamos). Kadangi patyriau Sąjūdį ir dainuojančią revoliuciją, man buvo labai keista, kodėl gali būti skanios „Tarybinės dešrelės“. Mano tyrimas parodė, kad politiniai simboliai turi įtakos mūsų skoniui. O mano disertacijos tema buvo susijusi su rinkimais, siekiau atsakyti į klausimą, kodėl žmonės balsavo už populistus; tuomet tai buvo už Rolandą Paksą, kandidatą į prezidentus 2002–2003 m. Pradėjus tyrimus reikėjo sukurti naują tyrimų metodologiją. Jeigu paklausi, pavyzdžiui, kodėl jūs balsavote už Paksą, tai žmonės sako: na, jis atrodo geras žmogus. Iš tokių atsakymų disertacijos neparašysi, todėl ėmiau tyrinėti giliają istoriją, žmonių prisiminimus apie sovietmetį. Daug prisiminimų buvo nostalgiški sovietiniams laikams, todėl ir apie nostalgiją vėliau rašiau, kadangi žmonių santykio su istorija suvokimas padėjo atsakyti į tyrimo klausimą, kodėl jie renkasi vienokį ar kitokį lyderį. Ir vėlesniuose tyrimuose gilinausi į politiką, istorijos ir politikos santykį, socialinę atmintį, istorinio teisingumo paieškas. O mano paskutinis darbas yra apie autoritarizmą sovietinėje Lietuvoje ir politinį dalyvavimą. Savo rengiamoje knygoje „Autoritarinis juokas: politinis humoras ir sovietinė distopija Lietuvoje“ nagrinėju, kaip sovietinė valstybė siekė formuoti humorą, kartu ir asmeninius žmonių pasaulius bandydama paveikti žmonių moralę, žmonių emocijas ir mąstymą. Žurnalistai, rašytojai ir menininkai, taip pat patys humoro vartotojai performavo šias intencijas, kartais kurdami humorą, kuris buvo nukreiptas prieš patį režimą.

Rima Praspaliauskienė: Aš apsigyniau savo disertaciją 2015 m. Kalifornijos universitete Deivise. Mano kelias į antropologiją ėjo per istoriją. 1998 m. parašiau disertaciją „Marginalinės visuomenės grupės XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmoje pusėje“, kurios pagrindu 2001 m. publikavau monografiją *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje* (Praspaliauskienė 2000). O paskui mano kelias nuo istorijos iki antropologijos ėjo per lyčių studijas. Aš dirbau nevyriausybinėje organizacijoje ir dariau interviu su prekybos moterimis aukomis. Išvykusi gyventi į JAV, išitraukiau į feministinių tyrimų grupes San Fransisko įlankos rajone, Kalifornijoje. Savanoriauau Tarptautiniame gelbėjimo komitete (angl. *IRC, International Rescue Committee*), o vėliau įstojau į antropologijos doktorantūrą. Iš pradžių nebuvau tikra, ar toliau tyrinėsiu Lietuvą. Kai po pirmų doktorantūros metų atvažiavau į Lietuvą daryti preliminarų tyrimo, nežinojau, ką studijuosiu. Pasirinkau mediciną – sritį, apie kurią ne tiek daug žinojau. Tai toks mano kelias į antropologiją. O mano moksliniai interesai yra medicinos antropologija, ekonomikos antropologija bei mokslo

ir technologijų studijos. Šiuo metu baigiu rengti spaudai knygą „Įvokelinti gyvenimai“ apie rūpestį ir santykius Lietuvos sveikatos sistemoje. Pagrindinė šio tyrimo sąvoka yra „vokelis“. Vokelis yra ir abstrakti, ir labai konkreti etnografinė sąvoka. Tą vasarą, kai aš atvažiavau daryti trumpo lauko tyrimo ir rinktis temas, pastebėjau, kad privačios medicinos organizacijos – nedidelės klinikos – buvo labai nepatenkintos tuo, ką jie vadino „vokelių medicina“ / „vokelių kultūra“, nes ši praktika stabdė privačios medicinos plėtrą ir neoliberalias reformas. Tai buvo mano išėities taškas. „Vokelis“ man tapo sąvoka, per kurią aš analizuoju santykį tarp korupcijos ir skaidrumo, kyšio ir dovanos, santykius tarp pacientų ir gydytojų, pacientų ir jų šeimos narių, tarp pinigų ir mokėjimo. Kitaip tariant, per vokelio prizmę aš žvelgiu į pokyčius Lietuvos sveikatos sistemoje. Be šitos knygos, kuri jau eina į pabaigą, šiuo metu su kolege atliekame COVID-19 ir socialinių normų kaitos Italijoje ir Kalifornijoje tyrimą. Mano tyrimų laukas yra San Fransisko įlankos regionas Kalifornijoje. Mes žiūrime, kaip keičiasi santykiai pandemijos kontekste. Ir dar šio tyrimo pabaigos nematyti, nes lauko tyrimas užtrunka ilgai, bet ir pandemijos pabaigos dar kaip ir nėra. Taip pat esu įsitraukusi į Afekto teatro veiklą, kuris eksperimentuoja su etnografijos žanru ir rašymo formomis.

Asta Vonderau: Studijas baigiau ir disertaciją rašiau Vokietijoje, Berlyno Humboldtų universitete. Mane domina politinė ir ekonomikos antropologija – ypač procesai, kurie paskutiniaisiais dešimtmečiais, po Šaltojo karo pabaigos, darė didelę ekologinę ir socialinę įtaką Europoje ir už jos ribų. Pavyzdžiui, posocialistinė transformacija, Europos Sąjungos plėtra ir integracija, industrializacija ir deindustrializacija, ypač tradicinių industrijų, tokių kaip anglies kasyklų nykimas ir vadinamųjų naujųjų industrijų, tokių kaip informacinės technologijos, atsiradimas. Disertaciją rašiau apie Lietuvą, apie tai, kaip gero gyvenimo ir sėkmingos asmenybės, žmogaus, kuriam sekasi, supratimas keitėsi nuo vėlyvojo socializmo laikų iki maždaug 2005 m., kai Lietuva įstojo į Europos Sąjungą. Šią kaitą analizavau tuometinio vartojimo bumo kontekste stebėdama, kaip sėkmė ir geras gyvenimas išreiškiami per daiktus, tam tikrus gyvenimo būdus bei kūno puoselėjimo ir vartojimo praktikas. Šiuo tyrimu paremta knyga *Gyvenimas „naujojoje Europoje“: vartojimas, gyvenimo būdas ir kūno praktikos po socializmo* (vok. *Leben im „neuen Europa“: Konsum, Lebensstile und Körpertechniken im Postsozialismus*) buvo išleista Vokietijoje 2010 m. (Vonderau 2012).

Vėliau tyrinėjau, kaip Europos Sąjungos politika – jos valdymo ir reguliavimo strategijos – veikia vietiniuose kontekstuose ir kaip ji šiuos kontekstus keičia. Pavyzdžiui, esu parašiusi straipsnį *Lietuvos etnologijoje* apie tai, kaip europinė skaidrumo politika bando suvaldyti ir sureguliuoti tokias semiformalias erdves kaip turgūs, pavyzdžiui, Gariūnai, ir kaip tokios erdvės stigmatizuojamos, nes jos

neatitinka kapitalistinių rinkos standartų (Vonderau 2015). Dirbdama Švedijoje tyriau ekologines ir socialines debesijos industrijos pasekmes šalies šiaurėje, kur ši nauja pramonė – didelio masto duomenų centrai, priklausantys *Facebook* ir kitoms didžiosioms IT kompanijoms, – šiuo metu sparčiai auga. Universitetas, kuriame dirbu dabar, yra regione, kur vyksta intensyvūs deindustrializacijos procesai, įdiegiamos naujos technologijos bei ekologiški energijos vartojimo ir gavybos būdai. Stebiu šituos procesus klausdama, kokios yra tradicinės pramonės nykimo bei perėjimo prie tvarios energijos produkcijos ir vartojimo pasekmės ir kokią jos daro įtaką vietinėms darbo rinkoms, gamtinei aplinkai bei bendruomenių gyvenimui. Pavyzdžiui, kaip prie šios kaitos prisitaiko pramoniniai miestai? Kokios yra poekstraktyvaus (angl. *post-extractive*) kapitalizmo politinės struktūros ir ekonominės logikos ir kokie yra įsivaizduojami ateities scenarijai? Ar jie vis dar pagrįsti augimo ir progreso vaizdiniais, o gal kitomis, po-augimo (angl. *post-growth*) idėjomis? Be to, man dar įdomu, kaip galime pritaikyti etnografinius metodus duomenų persunkto pasaulio tyrinėjimams. Ar galime skaitmenizaciją ir virtualias erdves užčiuopti etnografijos padedami ir suprasti juos kaip materialius procesus ir fenomenus? Aš tai darau tyrinėdama internetą kaip infrastruktūrą ir pramonę.

Kristina Jonutytė: Noriu paklausti visų dalyvių: kodėl antropologija? Tas temas, kurias jūs visos minėjote, kai kurias iš jų tyrinėja politologai, kai kurias istorikai ir kiti, daug disciplinų prie to prisideda. Ir kartu norėčiau paklausti: kodėl antropologija, jūsų manymu, yra aktuali šiandieniam pasaulyje? Ką būtent ji prideda prie šiandieninių problemų ir aktualijų supratimo? Galite atsakinėti pasiremdamos savo tyrimais, kurie visi yra labai aktualūs, šio momento, labai įdomūs, bet galite atsakinėti ir bendriau, jei norite. Taigi, ką antropologija mums pasako apie šiandieninį pasaulį?

Ieva Jusionytė: Antropologija suteikia du labai svarbius įrankius pasauliui suprasti. Viena vertus, tai yra konceptualios priemonės – teorijos ir žodynas. Kita vertus, tai yra metodologinė prieiga. Ir tiek tas žodynas, tiek metodologinė prieiga mums leidžia atsisakyti dominuojančių sampratų, kategorijų ir pasakojimų. Tai yra jie leidžia mums peržengti ideologinio mąstymo ribas, ar tai būtų nacionalizmas, ar tai būtų kokia nors religija, ir matyti pasaulį ne kaip savaimę suprantamą, bet kaip sąlygotą kultūrinių, politinių ir istorinių reiškinių. Turime daug bendro tiek su istorikais, tiek su politologais, tiek su sociologais. Bet dar vienas iš tų dalykų, kuo išsiskiria antropologija, yra tai, kad, ar tai būtų policijos prievarta, ar migracija, tokie reiškiniai būna suprantami ne iš išorės ar iš viršaus primetamais modeliais, bet per bendruomenių, per žmonių patirtis. Tai taip pat suteikia galimybę ieškoti alternatyvių šiuolaikinio pasaulio problemų

sprendimų. Didelė dalis mano tyrimų yra susijusi su klausimu, kas yra teisėta arba neteisėta veikla, arba kurio tipo prievarta yra legitimi (pateisinama) ar nelegitimi ir kas yra nusikalstamumas. Pavyzdžiui, mano etnografinis tyrimas JAV-Meksikos pasienyje labai aiškiai parodė, kad ta siena, kokios dalis šalies gyventojų taip norėjo (ir tebenori), nedidina Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojų saugumo, bet paradoksaliai didina nusikalstamumą ir mažina saugumo jausmą. Siena ne tik neužkerta kelio draudžiamiems produktams (daugiausia narkotikams) ar neteisėtai sieną kertantiems žmonėms, bet padeda klestėti, duoda pelno organizuotam nusikalstamumui, ypač Meksikos pusėje. Kirsti sieną darosi sudėtingiau, ir kontrabandininkai, kurie kadaise atveždavo butelį ar du alkoholio Prohibicijos (sausosios įstatymo) laikais ir vėliau, vengdami mokesčių, susivienijo į sudėtingas ir galingas mafijos struktūras, apnarpliojusias Meksikos valstybę. Tai etnografija padeda prieiti prie tokių temų. Pavyzdžiui, politologams nacionalinis saugumas atrodo kaip savaime suprantamas dalykas, bet iš tikrųjų, kieno tas saugumas, apie kurį kalbame? Kas yra saugus ir kas nesaugus? Antropologai labai gerai moka kelti klausimus apie tai, kas mums atrodo savaime suprantama. Deja, ne visada mokame surasti greičiausius ir efektyviausius sprendimus, bet bent galime parodyti, kodėl kai kurie populiarūs sprendimai neveikia, bei skatinti ieškoti kūrybingesnių išeičių.

Neringa Klumbytė: Ieva paminėjo du aspektus, aš taip pat du aspektus paminėsiu, ypač susijusius su politine antropologija. Ieva kalbėjo apie tai, kad antropologams yra įdomūs tie žmonių mikro pasauliai, kurių dažnai neužčiuopia, tarkim, politologija, jeigu mes kalbame apie politikos tyrimus. Nors politologija, beje, taip pat yra labai įvairi ir politologai taip pat daro etnografinius tyrimus. Kai aš bandžiau suprasti, kodėl žmonės ilgisi sovietinių laikų Lietuvoje nagrinėdama demokratizacijos pereinamuoju laikotarpiu iš sovietinio į posovietinį režimą klausimus, tuomet dominavo požiūris viešojoje erdvėje, kad ši nostalgija susijusi su lojalumu kitai valstybei, kad tie žmonės yra demokratijos pralaimėtojai. Šiame kontekste tai būtų pirmasis aspektas, kurį noriu paminėti, antropologija padeda įveikti stereotipizuojantį mąstymą, pažvelgti atidžiai į tai, kas atrodo savaime suprantama. Mano tyrimų metu apskritai žmonės nekalbėjo apie kokį nors lojalumą Rusijai ir Sovietų Sąjungai. Galbūt būtų galima išskirti kokius tik du procentus, kurie sakė, jog jiems nesvarbu, kokioje valstybėje jie gyvena. Jų nostalgiją lėmė jų marginalizacija posovietinėje visuomenėje, nesaugumas ir sudėtingas prisitaikymas prie naujų sąlygų. Kai kam atrodo, kad nostalgija kvestionuoja demokratiją. Bet nostalgija nekvestionuoja demokratijos, ji padeda ją visapusiškiau suvokti. Ir dabar kai kurie antropologai ir politologai jau rašo darbus apie tai. Ką tik pasirodė Kristen Ghodsee ir Mitchell Orenstein knyga *Šoko įvertinimas: socialinės 1989 m. revoliucijų pasekmės* (angl. *Taking Stock of Shock: Social*

Consequences of the 1989 Revolutions) apie tai, kad posovietinės transformacijos buvo susijusios su didelėmis žmonių aukų pareikalavusiomis ekonominėmis ir socialinėmis krizėmis (Ghodsee, Orenstein 2021). Ši studija rodo, jog ateina tas laikas, kai mokslininkai jau kritiškai žvelgia ir į posovietinę praeitį. Ir antropologija šitame kontekste tiesiog padeda suvokti tas įvairias žmonių patirtis bei socialinių, ekonominių ir politinių procesų logiką. O antrasis aspektas, jei trumpai, yra tai, kad antropologai paprastai žiūri į reiškinius globaliame kontekste. Jeigu yra nostalgija Lietuvoje, tai nostalgija yra ir kitose šalyse. Ir ką ji reiškia? Ir, pavyzdžiui, po apartheido Pietų Afrikoje taip pat buvo nostalgija. Daug kas kelia klausimą: kam nostalgija, rasizmui? Šitokiai baisiai neteisybei? Kodėl tai egzistuoja? Taigi nostalgiją svarbu suvokti globaliame kontekste, tai padeda atsakyti, kaip ir kodėl socialinė atmintis formuojasi transformacijos laikotarpiu. Kad ir kokį klausimą keltų antropologai, jie visada jį suvokia globaliame kontekste, kitų visuomenių kontekste. Susiejant su dabartiniais įvykiais, nuo 2014 m. matome mūsų regiono padidėjusį nesaugumą ir militarizaciją. Lietuvos valstybės atsakas į įvykius Ukrainoje, Baltarusijoje ir Rusijoje atrodo savaimė suprantamas. Margaret Mead, laikoma viena garsiausių XX a. antropologų, pavyzdžiui, teigia, kad buvo visuomenių, kurios niekada nekariavo ir taikiai gyveno, kad karas ir militarizacija yra tiesiog dar viena institucija ir žmonijos išradimas, kurio dabar nelengva atsisakyti. Koks tai išradimas? Kodėl mes gyvename užsitęsusio konflikto sąlygomis? Kaip visuomenę formuoja valstybės suverenitetui gresiantys pavojai? Kokios ideologijos kuriamos, ką jos jungia ir skiria? Tai keli iš klausimų, kuriuos galime kelti dabartinių procesų kontekste.

Rima Praspaliauskienė: Aš tikrai galėčiau pritarti tiek Ievai, tiek Neringai. Man atrodo, pagrindinis dalykas, kuo antropologija skiriasi nuo kitų disciplinų, yra etnografija kaip metodas ir rašymo būdas, kuriems reikia skirti labai daug laiko. Iš tiesų daug kas daro etnografinius tyrimus. Pavyzdžiui, sociologai bei menininkai. Bet antropologams, kadangi tai visada buvo jų disciplinai labai svarbus dalykas, tai yra pagrindinis metodas. Lauko tyrimas šiais laikais yra prabanga. Nedaug kas gali sau leisti tiesiog ilgai būti su žmonėmis. Interviu yra vienas dalykas, bet čia tu dalyvauji, būni šalia, stebi. Ir tas užtrunka labai ilgai. Labai greitame šiandienos pasaulyje, kuriame prioretizuojamas efektyvumas, tai tampa problemiška. Antropologai spaudžiami vis greičiau parašyti, sukurti, „pagaminti“ tekstus. Bet jiems visada reikia nemažai laiko. Antropologai yra istorijų pasakotojai. Ir tos istorijos, kurias jie pasakoja, kurias jie perleidžia per save, per antropologijos tradiciją, iš tiesų leidžia visuomenėms pažiūrėti kiek kitaip į save. Pažiūrėti iš šono, ir kaip Neringa gerai sakė, palyginti globaliame kontekste. Kalbant apie mano pačios darbą, tai aš tyrinėjau pasikeitimus sveikatos sistemoje: privatizacija, pinigų atėjimas, skaidrumo siekimas. Bet tie pokyčiai vyksta ne

tik Lietuvoje. Medicina transformuojasi ne tik Lietuvoje. Neoliberaliosios sveikatos sistemos transformacijos ir pasipriešinimas reformoms vyksta daugelyje šalių. Kai aš pradėjau Lietuvoje daryti lauko tyrimą, man dažnai kolegų akademikai iš kitų sričių sakydavo: o ką tu čia gali pasakyti? Na, duodam mes butelius, duodam pinigus, na ir kas čia naujo? Galbūt procentus tu gali pasakyti, kokią sumą duodam. Bet iš tiesų klausimas yra ne tas. Suspenduodama savo nuostatas aš siečiau suprasti, kas vyksta vokelių davimo ir ėmimo praktikoje ir kaip tai veikia individus ir visuomenę. Vienas iš man pačiai netikėtų aspektų buvo terapinė vokelio vertė. Per vokelį galima pamatyti, kokios medicinos, kokio rūpesčio nori žmonės, kaip įsivaizduojama, kas yra geras gydytojas ir ką reiškia tapti ir būti geru gydytoju Lietuvoje. Kalbant plačiau apie antropologiją ir jos įtaką plačiajai visuomenei, tai pavyzdys gali būti Davido Graeberio knyga *Skola: pirmieji 5000 metų* (angl. *Debt: The First 5000 Years*), kuri pakeitė požiūrį į skolą (Graeber 2011). Pats Davidas Graeberis ir jo darbas ne tik inicijavo ir paveikė „Okupuoti Volstrytą“ (angl. *Occupy Wallstreet*) judėjimą, bet dabar jau Jungtinėse Amerikos Valstijose kalbama apie įstatymais įteisintą skolų už studijas panaikinimą, kad skola nėra tikta stigma, kad visą laiką istorijoje ir visuomenėse skolos buvo panaikinamos ir nurašomas. Tai ta prasme ši knyga ne tik labai konkrečiai parodė, kas neveikia sistemoje, kodėl ji yra problemiška, bet ir kaip galima ją pakeisti.

Asta Vonderau: Ką antropologija gali pasakyti apie pasaulį? Pasaulis labai didelis, o antropologija palyginti maža, bet vienas dalykas, ką antropologija iš tikrųjų gali, – ji gali parodyti, kad pasaulių iš tiesų yra labai daug. Yra labai daug vis kitoniškų būdų gyventi ir būti pasaulyje. Antropologija gali priminti, kad iš tos dinamiškos įvairovės galima labai daug ko išmokti ir kad iš jos atsiranda vis nauji dalykai. Mano supratimu, antropologija domisi ne tik kitoniškais pavieniais žmonėmis ir bendruomenėmis, bet būtent tais įvairiais, kitoniškais būdais būti pasaulyje ir puoselėti ryšius su tuo pasauliu, su kitais žmonėmis ir savo aplinka.

Mes, antropologai, labai gerai mokame analizuoti krizes ir kritikuoti klaidas, bet mažiau drįstame prisidėti prie problemų sprendimų ir alternatyvų plėtojimo. Manau, kad antropologija turėtų siekti ne tik aprašyti ir kritikuoti esamą situaciją, bet ir įsivaizduoti būtent tuos galimus kitoniškus pasaulius taip atverdama galimybes jiems atsirasti ir prisidedama prie šių pasaulių kūrimo. Antropologija tai tikrai labai gerai moka. Pavyzdžiui, aš dabar tyrinėju deindustrializacijos ir išėjimo iš tradicinių ekstraktyvių industrijų procesus Vokietijoje. Ten politikai teigia, jog visuomenė sutaria, kad anglies kasyba turi būti sustabdyta ir kad dėl šio klausimo nebereikia diskutuoti. Bet kai einu į kaimus ir mažus miestelius ir kalbuosi su žmonėmis, jie nėra tuo patenkinti. Jų nuomone, šis susitarimas dar nėra pasiektas, diskusija neturėtų būti baigtinė, o šios ekonominės ir politinės transformacijos turėtų būti grindžiamos įvairių grupių nuomonėmis ir idėjomis.

Savo tyrimu bandau atverti erdves ir sukurti galimybes vykti tokioms diskusijoms, kad ir kokios kontroversiškos jos būtų, nes tai, kaip manau, yra svarbu demokratijai ir visuomenės įvairovei.

Man taip pat svarbu eksperimentuoti su antropologijos metodais ir toliau juos plėtoti. Suprantu etnografiją kaip eksperimentinę sistemą, kuri yra ne tik tinkama kažką parodyti, bet būtent ir sukurti tas sąlygas, kad atsirastų kažkas nauja, ko mes dar net neįsivaizduojame ir nežinome. Etnografijoje slypi tam tikras kūrybiškumas ir inovacija.

Kristina Jonutytė: Ačiū. Tai puikios įžvalgos. Išties dalis antropologijos stiprybės – įprasto sukeistinis, žvelgimas iš kitos perspektyvos bei platesnio konteksto pateikimas. Tai dažnai naudinga ne tiktai moksle – aišku, moksle labai, – bet taip pat ir viešajame gyvenime. Žinoma, yra išskiriama atskira antropologijos sritis, kuri užsiima antropologinės perspektyvos sklaida viešajame gyvenime, – viešoji antropologija. Ir aš norėčiau jūsų paklausti: kas gi ta viešoji antropologija, kaip jūs ją suprantate ir kokį vaidmenį ji turi jūsų veiklose?

Ieva Jusionytė: Kalbant apie viešąją antropologiją JAV, jos ištakos yra Franzo Boaso ir jo mokinių, ypač jau minėtos Margaret Mead, darbuose. Boasas darė ne vien sociokultūrinės antropologijos, bet ir fizinės antropologijos tyrimus, kuriais mėgino įrodyti, kad tarp įvairių etninių bei rasinių grupių nėra vienos pranašesnės, kad eugenikos judėjimo tuo metu propaguotos teorijos buvo nepagrįstos. Tas jo ir jo mokinių darbas, jų kultūrinio reliatyvizmo idėjos, turėjo labai didelę viešosios politikos reikšmę. Viešoji antropologija, kaip ir kiti mokslai, paremta rimtais tyrimais, bet tie tyrimai pristatomi visuomenei suprantama kalba, įsitraukiant į diskusijas aktualiomis temomis. Kas yra aktualu? Nebūtinai tai, kas dominuoja žinių antraštėse. Man atrodo, kad visos temos, kurias studijuoja antropologai, yra labai aktualios žmonėms. Ar kalbėtume apie tai, kas yra prasmingas, visavertis gyvenimas ir kas yra gera mirtis, ar kalbėtume apie tai, kas yra šeima, kaip suprantame šeimos ir partnerystės apibrėžimą, ar tai, kas yra valstybė ar teisė. Visi šie klausimai yra aktualūs žmonėms, bet kartais, tiek antropologai, tiek kiti mokslininkai, vartojame gana sudėtingą terminiją ir rašome straipsnius vien į mokslinius žurnalus, kurie po to nepasiekia skaitytojų už akademinio pasaulio ribų. Iš esmės visa antropologija gali būti vieša. Bet galbūt ne visa privalo tokia būti. Tie ezoteriškesni, nišiniai moksliniai straipsniai taip pat vertingi ir reikalingi. Bet labai svarbu atrasti būdų pasidalinti tomis mokslinių tyrimų metu susidarytomis įžvalgomis, prisidėti prie visuomenei reikšmingų klausimų aptarimo. Ir kaip Asta sakė, įsivaizduoti, kokios gali būti alternatyvos, net jei tai nėra kokie nors labai gerai žinomi, išbandyti sprendimai. Tad aktuali tema ir suprantama kalba – tai ir būtų dvi viešosios antropologijos apibrėžimo dalys.

Rima Praspaliauskienė: Gal tada aš pratęsiu. Iš tiesų labai puiku, kai pačių antropologų darbai tampa vieši ir labai plačiai skaitomi. Noriu atkreipti dėmesį ir į kitą reiškinį: kai antropologų darbus skaito žurnalistai arba kitos auditorijos ir jais naudojasi, ir per kitų darbus antropologų darbai tampa vieši. Toks pavyzdys yra (bent JAV) daug kur dėstoma Anne Fadiman knyga *Dvasia tave pagauna ir tu nugriūni* (angl. *The Spirit Catches You and You Fall Down*) (Fadiman 1997) apie skirtingus ligos supratimus, kas yra epilepsija, kas būna, kai dvasia tave pagavo ir nutrenkė, t. y. kaip skirtingose kultūrose suprantama liga ir gydymas. Fadiman yra žurnalistė, bet ji pristatė medicininę antropologiją platesnei auditorijai, nes ji buvo geriau parašyta, o tekstas įkandamesnis nei antropologų. Visuomenė susipažino su medicinos antropologo Arthuro Kleinmano idėjomis ir darbais. Neretai antropologai anksčiau nei kiti pradeda tyrinėti ir teorizuoti reiškinius, kadangi jie dirba su žmonėmis, jie yra tose bendruomenėse ir užčiuopia mažiausius pasikeitimus bei tendencijas. Pavyzdžiui, šiuo metu JAV diskutuojama, ar finansuoti rūpybos klausimus (vaikų auginimą) kaip integralią šalies žmogiškosios infrastruktūros dalį. Antropologai jau gana seniai pradėjo rašyti apie tai, kad žmonės yra infrastruktūra ir jie kuria. Tačiau tik dabar (per žurnalistų darbus) tos idėjos pasiekė plačiąją visuomenę. Būtent antropologų darbai tampa vieši nebūtinai tiesiogiai ir iš karto. Kartais tiesiog jų darbai aplenkia laiką. Neretai reikia žengti dar vieną žingsnį iki to viešumo. Iš tiesų puiku, kai antropologai gali patys padaryti savo tyrimus prieinamesnius. Kita vertus, nėra labai blogai ir kai kiti tą padaro.

Neringa Klumbytė: Aš galiu dar kelis aspektus pridėti. Pirma, antropologija yra labai įvairi. Kai kurie antropologai taiko statistines analizes ir tyrinėja kokius nors biologinius ir kultūrinius reiškinius. Etnografiniai tyrimai gali būti pateikiami kaip poezija arba literatūros kūriniai. Aš paminėjau du kraštutinius, tokių darbų nėra daug. Pati antropologija, tokia, apie kurią mes kalbam šiandien Amerikoje ir Europos šalyse, susiformavo kaip kolonijinė disciplina Vakarų pasaulyje tyrinėjant Afrikos, Polinezijos ir kitas visuomenes, kurios labai skyrėsi nuo Vakarų visuomenių. XIX a. pabaigoje buvo kalbama, kad europiečiai ar amerikiečiai – civilizuoti, kiti – primityvūs. XX a. iškyla klausimas, kas yra primityvumas, ar Vakarų visuomenės nėra primityvesnės nei, pavyzdžiui, neturtingos Afrikos Dramblio Kaulo Kranto beng bendruomenės, kurios turi sudėtingas tikėjimo sistemas. Atlikdami tyrimus įvairiuose kraštuose antropologai formavo žinojimą apie įvairias ekonomines, socialines, politines ir religines alternatyvas ir jis buvo populiarinamas. Taip pati antropologija keitė Vakarų pasaulį. Minėtoji Margaret Mead – jos tyrimai buvo atliekami Samoa salose XX a. pradžioje – sugrįžusi į Ameriką teigė, kad Samoa nėra puritoniškumo, seksualiniai santykiai tarp jaunimo yra nevaržomi ir nekontroliuojami. Po daugiau nei pusės amžiaus

jos darbas buvo sukritikuotas kaip nepakankamai įsigilinęs į nagrinėjamą temą. Čia ilga istorija, bet šiuo pavyzdžiu norėjau pasakyti, kad tuo metu Mead atvėrė visai kitokį žinojimą apie lytį, apie seksualumą, tai buvo naujiena Amerikoje. Antropologija yra mokslas apie kultūrinius ir socialinius skirtumus ir bandymas juos suvokti, šis mokslas mums atskleidžia, kad žmogus gali susikurti savo pasaulį labai įvairiai. Čia dar norėjau paminėti, pavyzdžiui, jog žmonių istorijos, kartais publikuojamos daug neredaguotos, kad įtrauktumėm kitus balsus į mūsų žinojimą, atskleistumėm kitus pasaulius, tai taip pat būtų viešosios antropologijos dalis. Anne Fadiman taip pat įtraukia labai daug pačių hmongų pasakojimų. Yra antropologijos darbų, pavyzdžiui, *Rigoberta Menchú ir visų vargingų Gvatemalos gyventojų istorija* (angl. *Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans*), kurie parašyti iš pagrindinės pateikėjos perspektyvos, tik padedant antropologei. Dar vienas aspektas, kaip viešinama antropologija, būtų susijęs su menu. Čia netiesiogiai siejasi su Ievos tyrimais ir dabartine JAV statoma-nestatoma-vėl statoma siena. Antropologas Jasonas De Leónas sukūrė meno projektą, kuriuo bando per meną suformuoti suvokimą, ką reiškia migrantų mirtys Sonoros dykumoje Arizonoje tuo metu, kai Amerikos migracijos politika nukreipia žmones migruoti ir kirsti sieną per dykumą. Šiam projektui renkamos mirusiųjų kuprinės ir daiktai ir jie eksponuojami salėje. Taip pat rodomos mirusiųjų identifikavimo kortelės, kurios būna dedamos žmogui mirus ant kojų, atrodo, ant kojų pirštų. Jos labai sukrečiančios, ir parodos kuratoriai jas kabina ant tokio didžiulio žemėlapiu, pažymėdami tą vietą, kurioje konkretaus žmogaus kūnas buvo rastas. Tai turi labai stiprų emocinį poveikį. Jasonas De Leónas taip pat yra parašęs labai įdomią knygą *Atvirų kapų žemė: gyvenimas ir mirtis migrantų take* (angl. *The Land of Open Graves: Living and Dying on the Migrant Trail*) (De León 2015), kartu, kaip minėjau, jis siekia savo tyrimų duomenis pateikti viešumai per meną, vizualumą, parodyti, kad migranto mirtis nėra kažkoks skaičius vienas iš daugelio, ji pažymi žmogų su savo istorija ir likusia šeima, buvusiu gyvenimu ir trauminėmis patirtimis.

Kristina Jonutytė: Ačiū už atsakymus. Norėčiau paliesti ir vieną pagrindinių dabartinių aktualijų – COVID-19 pandemiją. Rima, kadangi esate medicinos antropologė, papasakokite šiek tiek plačiau apie medicinos antropologiją. Ši tema, aišku, dabar yra visų akiratyje dėl COVID-19 pandemijos. Kaip atrodo būtent COVID-19 ar pandemijos tyrimai? Gal galite šiek tiek papasakoti apie antropologijos galimybes ir tyrimus dabartiniame kontekste?

Rima Praspaliauskienė: Kas pasikeitė antropologams per COVID-19, arba kaip tai pakeitė medicinos antropologiją? Paprastas atsakymas būtų toks: kaip antropologai darė tyrimus, taip ir daro, tik tiek, kad dabar jie yra suvaržyti. Daug sunkiau daryti klasikinį lauko tyrimą, nes tiesiog dėl suvaržymų neįmanoma

fiziškai stebėti ligoninėse ar kitose įstaigose. Dalis gyvenimo persikėlė į virtualią erdvę. Antropologai irgi ten nukeliavo. Natūralu, kad interviu taip pat persikėlė į virtualią erdvę.

Pandemija tik patvirtino, kad COVID-19 labai nevienodai palietė žmones. Ji tik dar labiau išryškino ir turbūt padidino egzistuojančias nelygybes. Pavyzdžiui, aš darau tyrimą San Fransisko įlankoje, kur yra Silicio slėnis. Dauguma profesionalų gali dirbti virtualiai ir tam turi sąlygas. IT srityje dirbantys inžinieriai teigė, kad jų gyvenimas labai pagerėjo. Jie man sakė: kaip gerai – nereikia stovėti kamščiuose, tai yra mūsų, intravertų, laikas, kaip gerai, kad nereikia eiti į ofisą ir švaistyti laiką bereikšmiams pokalbiams, galima kiekvieną dieną važiuoti dviračiu, nereikia vesti šunų į darželį. Viską atveža iš restoranų, gali sau laiko daugiau skirti. Viena mano informantė, kuri kuria programėlių dizainą, man sakė, kad ji pradėjo geriau valgyti, pagaliau susipažino su kaimynais. Jai labai patiko, kad kas vakarą žmonės, baigę darbus, išeina į gatves su šunimis, žaidžia vaikai, labai nedaug automobilių.

Dėl COVID-19 labai išryškėjo lyčių nelygybė. Moterims teko didžiulė našta – jos ne tik toliau dirbo, bet ir mokė vaikus. Visus metus vaikai mokėsi nuotoliniu būdu. Bet daliai žmonių, kurie dirba paslaugų sferoje, kurie dirba ligoninėse, kur kelios kartos gyvena viename name ar bute, kur nėra pakankamai vietos, tai jų patirtis visai kitokia. Kai kurie žmonės, su kuriais kalbėjau, faktiškai buvo ant, kaip jie vadino, išprotėjimo ribos. Jie nežinojo, kas jų laukia, dalis prarado darbus. Labai sunku, nes reikia derinti daug interesų. Smarkiai nukentėjo mažas pajamas gaunančių tėvų vaikai. Tie vaikai, kurių tėvai toliau turėjo dirbti (ne nuotoliniu būdu), atsidūrė nepavydėtinoje padėtyje. Neretai tai imigrantų vaikai, kurių šeimos nekalbama angliškai, kur tėvai negali padėti mokytis. O aukštesnės vidurinės klasės šeimos su stabiliais finansais kitaip sprendė problemas. Vaikams buvo pasamdyti repetitoriai, sukurtos grupelės (angl. *pods*), kuriose keturi ar penki vaikai mokėsi pas ką nors namuose. Jiems papildomai samdomi mokytojai, kad padėtų mokytis nuotoliniu būdu. Tęsiant mintį apie antropologiją ir COVID-19, tai, viena vertus, antropologams tapo sunkiau. Antropologija teikia prioritetą kompleksiskumui. Ir, sakykim, dabar buvo daug skaičių fetišizmo: kas serga, kokie skaičiai, kokios prognozės, kokie atvejai... Bet antropologai visą laiką turėjo kritinę refleksiją dėl metrikos ir tų skaičių, statistikos. Bent jau Jungtinėse Amerikos Valstijose vyrauja labai poliarizuota politinė aplinka, kurioje kompleksiskumui vietos liko nedaug. Iki COVID-19 antropologai turbūt būtų žiūrėję į skaičius su kritine refleksija, pasakę: aha, į šitą skaičių nereikia žiūrėti arba čia reikia žiūrėti daug kompleksiskiau. Dabar šitaip pasakyti daug sunkiau, nes yra klausimas: arba taip, arba ne. Jeigu tu, pavyzdžiui, kvestionuoji kokį nors dalyką, ar tai reiškia, kad tu netiki COVID-19? Jokiu būdu ne. Šiuo požiūriu viešojoje erdvėje daug sunkiau tai padaryti. Aš manau, kad nuodugnesnės antropologų

studijos apie COVID-19 pasirodys ateityje. Ir pandemijos metu antropologai rašė ir publikavo internete. Ankstesnės antropologų studijos apie buvusias epidemijas – Ebola ar 90-ųjų metų ŽIV epidemiją leido pažvelgti į COVID-19 iš platesnės perspektyvos.

Kristina Jonutytė: O kaip COVID-19 pandemija keičia antropologiją? Taip pat pridėsiu publikos klausimą: „Norėčiau paklausti apie etnografijos kaip metodo evoliuciją. COVID-19 paskatino plėtoti internetinių socialinių bendruomenių stebėseną ir analizavimą, tačiau šis būdas daugeliu požiūrių ribotas. Tuo tarpu lauko tyrimas sunkiai įmanomas. Kaip šitas reiškinys gali pakeisti patį etnografijos metodą ateityje?“

Asta Vonderau: Ši krizė yra ne tokia, kurią mes iš tolo tyrinėjame, bet mes patys šioje krizėje esame ir negalime nuo jos pabėgti. Ši krizinė situacija veikia ir keičia mūsų discipliną, priversdama mus pergaltoti kertines antropologijos koncepcijas, pavyzdžiui, tyrimų lauko sampratą.

Šioje situacijoje taip pat galime stebėti nelygybes ir atskirtis, būdingas įvairioms visuomenės sritims, taip pat ir akademinėi aplinkai. Pavyzdžiui, man, kaip profesorei, pandemija nesudarė daug sunkumų, bet ji labiau paveikė jaunesnius kolegas: doktorantai negalėjo eiti į lauką, o fondai nepratęse projektų finansavimo ir jų nebus įmanoma pakartoti. Kai kurie doktorantai turėjo perplanuoti savo gyvenimą ir iš esmės pergaltoti savo karjerą, nes jie juk turi šeimas, mažų vaikų, bet neturi ilgalaikių darbo kontraktų. Ką tokioje situacijoje daryti, kaip išgyventi? Tas pat dėl studentų: nežinau, kaip Amerikoje, gal ten tikrai visi turi internetą ir gerus kompiuterius, bet pas mus, Vokietijoje, ne visi studentai turi priėjimą prie greito internetinio ryšio ir ne visi turi pinigų nusipirkti gerą kompiuterį. Bet universitetai, žinoma, nekalba apie tai, atrodo savaime suprantama, kad visi gali studijuoti nuotoliniu būdu. Manau, kad svarbu atkreipti dėmesį į tokias, jau seniai egzistuojančias nelygybes, kurios dar kartą iškilo šioje situacijoje.

Ieva Jusionytė: Per pirmuosius pandemijos mėnesius negalėjau pati tęsti lauko tyrimų, bet per nuotolį domėjausi, kas vyksta pasienyje, dariau interviu nuotoliniu būdu, skaičiau atsiliepimus apie tai, kaip skiriasi JAV ir Meksikos situacija, rašiau apie tai, ką reiškia sienos uždarymas bendruomenėje, kuri priklauso nuo dvišalio bendradarbiavimo. Tikiuosi, kad kitą mėnesį pavyks nuvykti pačiai į tą regioną. Bet platesnis klausimas yra tai, kaip šita pandemija paveikė mus, kaip antropologes, ir mūsų profesiją. Kai kuriais atvejais, kaip Rima ir minėjo, gyvenimas tęsiasi. Visus šiuos metus dirbau su Harvardo studentu, kuris atliko bakalaurinio darbo tyrimą savanoriaudamas Italijos ligoninėse, priimančiose nereguliarus migrantus. Net ir pandemijos įkarštyje gyvenimas ligoninėse

nesustojo ir jo etnografinis tyrimas buvo tradicinis dalyvaujamasis stebėjimas. Bet kiti antropologai, kai galėjo, perėjo prie virtualių tyrimo metodų. Tuomet iškilo klausimas: kuo skiriasi virtualios erdvės etnografija nuo, pavyzdžiui, teksto ar diskurso analizės? Ką reiškia lauko tyrimas, kai laukas yra dviejų dimensijų? Tokie klausimai suteikė galimybę susimąstyti, kuo antropologija gali prisidėti prie to, kaip suprantame virtualią erdvę, kuri ir prieš pandemiją jau egzistavo, kur vyko ir vyksta daug socialinio gyvenimo ir kultūrinių reiškinių. Ir prieš pandemiją buvo antropologų, kurie tyrinėjo hakerių kultūrą ar protesto judėjimus *Twitter* platformoje. Per šiuos metus, stebint studentus, kurie turėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų, buvo gera matyti, kad jie pradėjo tyrinėti tokias aktualias temas, kurios anksčiau buvo nepažįstamos antropologijai. Tai tiek ultradešiniųjų pokalbių platformos internete, kaip antai *Reddit*, tiek *influencerių* naudojamas *TikTok* ir *Instagram*. Vis labiau antropologams priimtina daryti dalyvaujamąjį stebėjimą internete, tokiu būdu keičiant, plėtojant iš XIX a. paveldėtą metodologiją. Tačiau manau, kad retu atveju užtenka daryti etnografinį tyrimą virtualioje erdvėje. Labai svarbu bus tuos tyrimus pratęsti kontaktiniu būdu, jei norime suprasti žmones, o ne tik jų viešam matymui sukurtus profilius ar avatus. Antropologams svarbu pažinti tuos žmones, kurie dalyvauja virtualiose bendruomenėse, stebėti jų kasdienį gyvenimą, kai jie nėra prisijungę. Žinoma, dėl COVID-19 tai daryti galima tik tada, kai įmanoma laikytis saugaus bendravimo formų. Ši pandemija paskatino mus daugiau mąstyti apie saugumą tiek tyrėjų, tiek tyrimo dalyvių, ir tikiuosi, kad to neužmiršime, kad lauko tyrimo saugumo klausimai taps nebeišvengiama planavimo dalimi.

Asta Vonderau: Aš, žinoma, tikiuosi, kad mes galėsime sugrįžti prie lauko tyrimų ir kad tai nebus „evoliucija“, šis žodis turi tokią linijinę reikšmę, kuri implikuoja, kad metodas plėtojasi tik viena kryptimi. Tikiuosi, kad etnografija plėtosis įvairiomis kryptimis tuo pačiu metu. O kokiomis, tai dar pažiūrėsime.

Rima Praspaliauskienė: Etnografija keisis priklausomai nuo to, kaip keisis gyvenimas. Juk, sakykim, virtualus tyrimas jau nėra naujas dalykas. Vienas pirmųjų antropologų, dirbusių virtualioje erdvėje, yra Tomas Boelstorffas. Jis susikūrė virtualų personažą *Tom Bukowski* ir darė etnografinį tyrimą žaidime *Second Life* 2005–2007 m. (Boelstorff 2008). Tuo metu *Second Life* įvairios šalys turėjo savo ambasadas, parduotuves, ir viskas atrodė kaip iš tiesų antras gyvenimas. Jis turbūt buvo vienas pirmųjų, kur tiesiog susitikdavo su žmonėmis, kurie užklysdavo, vaikščiodavo ten, net apsipirkdavo kokiam dideliame prekybos centre, kuris irgi buvo virtualus. Man net keli seminarai vyko tame žaidime. Tas žaidimas gyveno gana trumpai. Kaip keisis mūsų gyvenimas, taip keisis ir antropologai. Tie dalykai yra neatskiriami. Gyvenimas niekada neina progresyvia linija ir turbūt bus

įvairiai. Bus laikai, kai sėdėsime ir mąstysime, žiūrėsime, darysime pertraukas, ir bus laikai, kai labai aktyviai keliausim, darysim ir bendrausim.

Kristina Jonutytė: Dabar norėčiau truputėlį peršokti ir paklausti, kaip galima antropologijos stiprybes ir jos unikalius aspektus pritaikyti Lietuvoje, kur antropologijos disciplina dar nėra gerai žinoma? Aišku, jūs visos dirbate ne čia, tai gal kitaip palaikote ryšius su Lietuva, daugiau ar mažiau sekate viešąją erdvę, žiniasklaidą ir akademinį gyvenimą, todėl aišku, kad čia gali būti šiek tiek spekuliacijos atsakymuose. Tačiau kaip jūs matote antropologijos taikymo potencialą Lietuvoje?

Neringa Klumbytė: Tai yra labai sunkus klausimas, ir mes su Rima kalbėjome apie tai dar kiek anksčiau. Aš sakiau, jeigu sovietmečiu antropologiją draudė, tai reiškia čia yra geras dalykas. Čia juokaujant. O apskritai yra tokia tendencija Amerikos universitetuose, kad socialiniai ir humanitariniai mokslai nėra tokie populiarūs, kiek tikslieji, inžineriniai ar verslo mokslai. Mūsų universitete studentai renkasi antropologiją, ir dabar yra tokia nauja tendencija – kaip antrą gretutinę specialybę. Amerikos žiniasklaidoje prieš kelerius metus buvo rašyta, kad antropologija yra populiariausia antra specialybė (tai reiškia, kad studentas studijuodamas įgyja dvi bakalauro specialybes). Tie, kurie įgyja antropologijos laipsnį, gauna įvairiausius darbus. Tas klausimas, ką gi su ta specialybe galėtum daryti, iškyla tiek Amerikoje, tiek Lietuvoje. Kaip mokslas, kaip kritinis mokslas, jis yra labai įdomus ir padeda suvokti įvairius globalius ir kasdienes procesus. Antropologai dirba teisės, migracijos, socialinės apsaugos, dizaino, muziejinių kystės srityse ir įvairiausiuose valstybiniuose sektoriuose. Tokios kompanijos kaip *Walt Disney, Microsoft, Boeing, Intel* ar *Kodak* samdo antropologus, siekdamos geriau suprasti vartotojų rinką.

Asta Vonderau: Vokietijoje situacija galbūt panašesnė į Lietuvos, nes ten antropologija mažiau žinoma visuomenei negu, pavyzdžiui, Amerikoje. Ir iš tikrųjų antropologija, kaip ir kiti socialiniai kultūros mokslai, kartais pavadinama „beduonių dalyku“. Nežinau, ar šiais laikais jauni žmonės renkasi studijuoti tam tikrą dalyką galvodami tik apie tai, ar baigus studijas bus lengva užsidirbti pinigų. Taip pat nesu tikra, koks antropologijos potencialas Lietuvoje, ar lengva gauti darbą, jei studijavote antropologiją, tačiau manau, kad beveik visos temos, kuriomis antropologija užsiima, yra labai aktualios ir svarbios Lietuvoje. Kaip minėjo Neringa, panaši situacija yra aktuali ir kitoms disciplinoms, kurių studentams nėra visiškai aišku, kur jie galės dirbti. Bet kita vertus, smagu, kad tokį dalyką studijavus galima dirbti įvairius darbus. Tokia situacija nėra lengva, bet gal nėra ir labai išskirtinė ar blogiausia.

Rima Praspaliauskienė: Pratešdama norėčiau pakalbėti apie medicinos antropologiją. Apie antropologijos studijas Lietuvoje žinau mažiau. Taip susiklostė, kad aš Lietuvoje nei mokiausi antropologijos, nei dėščiau. Bet kalbant apie medicinos antropologiją ir jos praktinį aspektą, dalis studentų, kuriems dėščiau medicininę antropologiją ir globaliąją sveikatą, jau tapo gydytojais rezidentais. Ir jie man sakė, kad medicinos antropologijos studijos jiems labai padėjo įsivaizduoti, kokiais medikais jie norėtų būti, padėjo pasirinkti medicinos sritį. JAV iš pradžių turi baigti bakalauro studijas ir tik tada gali stoti į medicinos mokyklas. Kitas pavyzdys, kiek man Kalifornijoje tenka įvairiausiose situacijose susidurti su gydytojais, kai jie manęs paklausia, ką aš darau, aš pasakau, kad aš esu medicinos antropologė. Labai dažnai gydytojai man iškart pasako, kad jie prisimena, kaip jie studijavo antropologiją, pavardija autorius ir jų knygas, pasakydami, kaip antropologija padeda matyti pasaulį plačiau negu biomedicininiai parametrai, žinoti skirtingas ligų sąvokas, bendrauti su skirtingų kultūrų pacientais. Todėl ateityje aš matau labai didelį potencialą Lietuvoje, nes gydytojams ir seselėms reikia ir kultūrinės, ir socialinės kompetencijos. Antropologijos studijos padeda parengti geresnius medikus, o tai daro mediciną socialiai atidesnę ir empatiškesnę.

Kitas aspektas taip pat susijęs su praktika. Iš tiesų antropologams sunku rasti akademinį darbą. Akademinė rinka nėra tokia didelė. Dalis mano kolegų dirba bendrose komandose su kitais mokslininkais kurdami naujus produktus. Pavyzdžiui, viena mano kolegė dirbo kartu su neuromokslininkais, garso inžinieriais, gydytojais – kūrė biomuzikos skaitymo įrangą. Ji skirta padėti žmonėms, kurie serga Alzheimeriu, ir jau vėlyvos stadijos. Tokie žmonės jau nebegali kalbėti, nebegali savęs išreikšti. Todėl sunku nustatyti, kaip jie jaučiasi ir kas pagerina jų savijautą. Ligonijų giluminiai kūno garsai – biomuzika – leidžia padėti skaityti emocijas. Kiti antropologai dirba IT kompanijose, tokiose kaip *Google*, *Facebook*, *Intel*, taip pat startuoliuose. Šie antropologai tyrinėja vartotojų patirtis, prisideda prie konkrečių programėlių kūrimo, kuria plėtros vizijas. Norėjau pasakyti, kad su antropologija kaip pagrindine ar antra specialybe susijusių veiklų diapazonas yra gana platus. Kiek tai Lietuvoje pritaikoma – tai yra jau kitas klausimas. Ir galbūt tai yra vaizduotės klausimas.

Neringa Klumbytė: Aš dar pridėsiu vieną pavyzdį. Mano kolegė su studentais padėjo vienai mašinų kompanijai sukurti taikomąją programą, kuri padėtų užtikrinti didesnę saugumą kelyje. Jų užduotis buvo sukurti tokią programą, kuri formuotų vairuotojų elgseną, kad nesiųstų žinučių vairuodami. Tyrimas parodė, kad jei draugai ar pažįstami sako „nerašyk SMS žinutės vairuodamas“, žmonės nereaguoja, bet jeigu sako vaikai „mama, nesiųsk žinutės“, tuomet telefono vairuojančioji neima. Čia vėl antropologinis tyrimas padėjo sukurti efektyvią vairavimo saugumui skirtą technologiją.

Ieva Jusionytė: Sutinku su viskuo, ką pasakė pašnekovės. Antropologija yra nuostabus ir universalus mokslas, kuris turi daug sąlyčio taškų su kitomis disciplinomis, ar tai būtų teisė, ar medicina, ar verslas, ar politikos mokslai. Bet svarbu, kaip mes prisistatome, kaip populiariname antropologiją, kaip ji suprantama visuomenėje. Net Amerikoje, nors ten ji yra populiareesnė, ne visi supranta, kuo antropologija skiriasi nuo teismo medicinos mokslų ar nuo archeologijos. Lietuvoje antropologija galbūt asocijuojasi ne tik su archeologija, bet ir su etnologija. Ką antropologai gali padaryti, kad pakeistų tokį visuomenės požiūrį į mūsų mokslą? Manau, kad tai rinkodaros klausimas: kaip padaryti antropologiją madingą? Lietuvos antropologų asociacijos įsteigimas tikrai padės ją populiarinti kaip specialybę. JAV yra truputį kitaip, nes bakalauro studijų metu studentai gali derinti keletą mokslo krypčių. Daug bakalauro studentų, kurių darbams vadovavau, toliau ėjo į medicinos studijas, į teisės mokyklas, rinkosi dirbti žmogaus teisių srityje, žiniasklaidoje, muziejuose, dalyvavo įvairiose pilietinėse iniciatyvose ir organizacijose. Buvo ir tokių, kurie, baigę antropologiją, toliau ėjo į verslo mokyklą. Antropologija labai daug kur pritaikomas mokslas, tiek Lietuvoje, tiek bet kur kitur.

Kristina Jonutytė: Dėkui, man atrodo, antropologijos studentams bus naudinga pasisemti idėjų iš jūsų atsakymų. Turime iš pokalbio internetu klausimą Astai: „Gal galėtumėte šiek tiek pakomentuoti didžiųjų duomenų ir technologijų etnografiją bei antropologiją kaip tyrimų kryptį?“

Asta Vonderau: Yra labai įvairių tyrimų ir įvairių būdų tai daryti. Mane labiausiai domina informacinių technologijų materialinės dimensijos. Šitai vadinama skaitmeninė antropologija (angl. *digital anthropology*) iki šiol daugiausia užsiiminėjo socialinių tinklų turiniu, pavyzdžiui, klausdama, kodėl ir kaip mes naudojame socialinius tinklus, pavyzdžiui, Daniel Miller grupinis tyrimų projektas „Kodėl mes skelbiamės internete“ (angl. *Why we post*). Bet palyginti su kitomis disciplinomis, tokiomis kaip Mokslo ir technologijų tyrimai (angl. *Science and Technology Studies, STS*), antropologija dar per mažai yra ištyrinėjusi virtualių erdvių materialumą. Mes labai mažai žinome apie IT pramonę ir infrastruktūrą, kurios reikia tų pačių socialinių tinklų funkcionavimui. Pavyzdžiui, mes nežinome, kiek elektros sunaudoja va šitas mūsų *zoominimasis* ir ar virtuali komunikacija iš tiesų sunaudoja mažiau energijos ir mažiau kenkia aplinkai. Mes mažai žinome apie ekspertų kultūras, specialybes ir darbo rinkas, kurios atsiranda tokia naujų technologijų ir industrijų kontekste. Per mažai žinome apie socialines ir ekologines naujų technologijų pasekmes ir apie nelygų jų pozityvių ir negatyvių pasekmių pasiskirstymą pasaulyje: kai turtingesnių šalių gyventojams internetas atskleidžia naujas komunikacijos galimybes, kitose šalyse

tos pačios technologijos naudoja resursus ir energiją, dar kitur žmonės verčiasi dirbdami IT technologijų sąvartynuose.

Būtent apie tokias lokalių-globalių kontekstų sąsajas mes dar labai mažai žinome ir būtų svarbu jas iširti.

Auditorijos klausimas: Pirma noriu pasakyti, kad labai džiugu kalbėti apie tokias dideles ir svarbias temas. Noriu pasisveikinti Vilniaus universiteto antropologijos klubo vardu. Mes bandome suteikti erdvę ir platformą universiteto bendruomenėje susitelkti studentams, kurie domisi antropologija. Bet, aišku, Lietuvoje tai labai mažai žinomas dalykas ir, žinoma, yra sunkumų matomumui ir susidomėjimui kelti. Aš turiu klausimą: koks yra studentų vaidmuo tokiose didelėse antropologinėse diskusijose, tyrimuose. Kaip juos galima įgalinti ir mobilizuoti? Ir kaip galima mobilizuoti tuos žmones, kuriems antropologija yra šalutinis dalykas, kurie studijuoja kažką kito?

Asta Vonderau: Labai vertinu darbą su studentais, žiūriu į studentus kaip į jaunesnius kolegas, kartu su kuriais seminarų metu bandome tyrinėti įvairius laukus ir kelti naujus klausimus. Tai man labai daug duoda. O bendraujant su žmonėmis iš kitų sferų galbūt reikėtų ieškoti bendrų problemų (Bruno Latour vadinamų „rūpimais klausimais“, angl. *matters of concern*), o ne koncentruotis į skirtingus metodus. Žinoma, kartais sunku surasti bendrą kalbą, bet gal galima atrasti ir kelti klausimus, kurie domina įvairių specialybių bei disciplinų žmones, tam nebūtina suprasti vienas kitą 100 procentų, svarbu, kad visiems šie klausimai rūpėtų.

Neringa Klumbytė: Bent mano universitete yra tokios kelios strategijos. Mes turime klubus, bet ir jūs turite klubus, taip? Studentų klubus, kurie buria tą bendruomenę. Ta bendruomenė yra labai svarbi siekiant skleisti žinias apie antropologiją ar patiems bandant tas žinias įgyvendinti praktikoje. O kitas dalykas, mano nuomone, ką Asta jau minėjo, tai yra darbas kartu. Kai studentai atlieka savarankišką tyrimą vadovaujami dėstytojo, paprastai jie turi galimybę geriau pažinti patį mokslą ir juo labiau susidomi.

Auditorijos klausimas: Sveiki, mano klausimas bus su šiočia tokia įžanga. Pasaulyje paraleliai visada vyksta milijonai visokių skirtingų procesų, bet tarp jų vyksta ir kažkokie kertiniai procesai, kamieniniai, kurie lemia bendrą pasaulio raidą. Tad jeigu žvelgtume į patį šios diskusijos pavadinimą „ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį?“, tai būtų labai įdomu, jeigu pasidalintumėte, kas, jūsų akimis, tie kertiniai procesai, kurie išryškėjo per paskutinius dvejus metus. Tam tikra prasme mokslas yra susiskaidęs į sektorius. Bet vis vien

didieji procesai, jie neišsitenka viename sektoriuje. Tai iš antropologijos pozicijos žvelgiant, kuriuos procesus jūs suvokiate kaip svarbiausius?

Asta Vonderau: Klimato kaita yra viena didžiausių šių laikų temų, svarbi visuose moksluose. Norėčiau priminti, kad antropologija tarp kitų dalykų bando suprasti, kodėl tam tikrame kontekste tam tikru metu mes vienus klausimus ir temas suprantame kaip labai didelius ir svarbius, o kitus – kaip labai mažus ir galbūt bereikšmius, vienus kaip esminius, o kitus kaip šalutinius? Antropologai tokių reikšmių nenatūralizuoja, bet jas kvestionuoja. Taigi mes ne tik užsiimame klimato kaitos tyrimais, bet ir klausiamo, kodėl ši tema dabar yra svarbi ir kaip jos svarba formuojama ir suprantama įvairių socialių grupių ir visuomeninio gyvenimo srityse.

Neringa Klumbytė: Gal globalizacija. Migracija turbūt būtų antra tokia tema, kuri labai dažnai išskyla antropologijoje.

Rima Praspaliauskienė: Pirmiausia turbūt COVID-19 išryškino, kas yra svarbu, kas ne. Ir tai gana ilgai bus refleksijų, savirefleksijų objektas. Juk iš tiesų neaišku, kaip gyvens miestai, kaip persitvarkys visuomenės. Staiga vėl iškilo sienos, suvaržymai, išryškėjo valstybės vaidmuo... Globalizacija, deglobalizacija, augimas, antiaugimo (angl. *degrowth*) judėjimas, duomenys, skaitmenizacija, kaip duomenys keičia, kas mes esame. Tokie labai dideli pamatiniai dalykai yra permastomi. Jau dabar persikeliamo gyventi į virtualią erdvę ir susitikti su gydytojais virtualioje erdvėje. Ir kas išliks tame pasaulyje, kas pasikeis... Galbūt ir ne tiek daug, kaip mums atrodo, pasikeis, gal vėl viskas sugrįš, kaip buvo, o gal labai daug pasikeis...

Kristina Jonutytė: Ačiū už atsakymus. Pabaigai klausimas iš pokalbio internetu, kuris kviečia jus pažvelgti į antropologiją iš kiek kitos perspektyvos: „Šiandien kalbame apie antropologijos aktualumą ir universalumą, bet būtų labai įdomu išgirsti diskusijos dalyvių nuomonę, kas yra antropologijos silpnosios vietos, ypač su kuo susiduria savo darbuose. Kas antropologijoje kelia jums klausimų ir abejonių?“

Ieva Jusionytė: Pabandyčiau trumpai atsakyti. Tai labai geras klausimas. Antropologijoje ir stiprybė, ir silpnybė yra tai, kad mes dirbame su žmonėmis. Dirbame ne su dokumentais ir ne su skaičiais. Tas santykis tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvių visada yra ir galios santykis, kuris gali būti labai sudėtingas ir problemiškas, kai, pavyzdžiui, bendruomenės būna išnaudojamos, nusavinamos jų žinios ar dar blogiau. Kita vertus, visada yra galimybė ieškoti būdų bendradarbiauti,

bandyti tą santykį paversti horizontaliu, bet tai sudėtinga. Dar viena silpnybė – ar kebli situacija – yra tai, kad etnografiniai tyrimai reikalauja tam tikro supratimo, empatijos tiems žmonėms, su kuriais dirbi. O kai dirbi su žmonėmis, kurie, pavyzdžiui, užsiima smurtu ar skleidžia neapykantą, ar tiki sąmokslo teorijomis, gali kilti labai sudėtingi etiniai klausimai. Ir dėl to daug daugiau antropologų daro tyrimus su bendruomenėmis, su kurių idėjomis jie sutinka ir su kurių tikslais gali susitapatinti, negu su bendruomenėmis, kurioms labai nepritaria.

Neringa Klumbytė: Vienas iš iššūkių antropologijoje yra susijęs su metodologiniu paradoksu: antropologai privilegijuoja žmonių perspektyvas ir taiko kultūrinį reliatyvizmą, kuriuo bandoma suvokti reiškinius neprivilegijuojant savo kultūrinio žinojimo kaip geresnio. Bet kadangi aš tyrinėju smurtą ir valstybės galios santykius, iškyla klausimas, ar galima vertinti smurto atvejus iš smurto vykdytojų perspektyvos, kaip vertinti Holokaustą, juk Holokausto negali nekvestionuodamas suprasti kaip nacistinės Vokietijos visuomenės formavimo modelio. Antropologai paprastai savo darbuose laikosi žmogaus teisių principų ir teikia jie pirmumą tokiais atvejais, kaip smurto tyrimai. Tuomet iškyla ir subjektyvumo-objektyvumo klausimas. Galime sakyti, jog apskritai nėra objektyvaus, visiškai neutralaus mokslo. Čia jau reiktų kalbėti toliau apie epistemologinius, žinojimo formavimo klausimus.

Rima Praspaliauskienė: Aš norėčiau labai trumpai paminėti du iššūkius antropologijoje, kurie aktualūs yra ir man pačiai. Vienas jų yra dekolonizacija, ir tai truputį susiję su tuo, ką Ieva sako. Kas gali etiškai ką tyrinėti? Jau dabar studentai sako: mes nenorime skaityti senų baltų vyrų ir moterų iš Euroamerikos tekstų. Tai yra galios santykių klausimas: kas ką gali tyrinėti? Ir kitas iššūkis antropologijai yra kolektyviniai ir bendri darbai. Tai yra ne tik atskirai sudėti straipsniai, bet kaip iš tiesų eksperimentuoti ir sukurti darbus kartu? Juk turbūt jau seniai kalbam apie tai, kad vieno tokio vienišo antropologo era eina į pabaigą, ir galvojam, kaip mums tai padaryti, kaip rasti bendrus būdus išlaikyti etnografinės žanrą ir eksperimentuoti su juo. Aš manau, kad tai yra iššūkis.

Asta Vonderau: Ir man dekolonizacija atrodo labai svarbus dalykas. Dar kritikuočiau, kad mes retkarčiais įkrentame į tokį „gerųjų“ vaidmenį, galvodami, kad padedame „vargšams“ žmonėms juos tyrinėdami, apie juos rašydami ir taip duodami jiems balsą, bet pamiršdami, kad toks santykis taip pat yra galios išraiška. Kartais išlenda mūsų arogancija, mažai domimės kitais mokslais ir kitomis disciplinomis, bet tikimės būti suprasti ir jog kiti apie mus žino, kad turėtų žinoti, kas yra antropologija. Pavyzdžiui, darydama tyrimą tarp IT inžinierių, aš supratau, kad visiškai nieko nežinau apie šią sritį, nežinau, kuo jie iš tikrųjų

užsiima ir ką reiškia jų įvairios specializacijos. Tai kaip aš galiu tikėtis, kad jie mane vadintų antropologe, o ne psichologe, sakykim? Šie samprotavimai veda prie bendresnio, daug diskutuojamo bendradarbiavimo klausimo: kaip galime bendradarbiauti su kitais žmonėmis, bet ne iš galios pozicijų, iš viršaus, o ieškodami bendros kalbos ir bendrų (visiems savaip rūpimų) temų?

Literatūra

Boelstorff, Tom. 2008. *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton: Princeton University Press.

De León, Jason. 2015. *The Land of Open Graves: Living and Dying on the Migrant Trail*. California Series in Public Anthropology 36. Oakland: University of California Press.

Fadiman, Anne. 1997. *The Spirit Catches You and You Fall Down: A Hmong Child, Her American Doctors, and the Collision of Two Cultures*. New York: Macmillan.

Ghodsee, Kristen; Orenstein, Mitchell A. 2021. *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions*. Oxford: Oxford University Press.

Graeber, David. 2011. *Debt: The First 5000 Years*. New York: Melville House Publishing.

Jusionyte, Ieva. 2018. *Threshold: Emergency Responders on the U.S.-Mexico Border*. California Series in Public Anthropology 41. Oakland: University of California Press.

Klumbytė, Neringa. 2010. The Soviet Sausage Renaissance, *American Anthropologist* 112(1): 22–37.

Praspaliauskienė, Rima. 2000. *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*. Vilnius: Žara.

Vonderau, Asta. 2010. *Leben im „neuen Europa“: Konsum, Lebensstile und Körpertechniken im Postsozialismus*. Kultur und soziale Praxis. Bielefeld: Transcript Verlag.

Vonderau, Asta. 2015. The Downside of Transparency: Europeanization, Standardization, and Disobedient Markets at the Margins of Europe, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 15(24): 155–176.

Gauta 2021 m. rugsėjo mėn.